

GEOPOLITIČKI ASPEKT VATIKANSKE POLITIKE: SLUČAJ PROSTORNE ORGANIZACIJE BISKUPIJA U BOSNI I HERCEGOVINI

GEOPOLITICAL ASPECT OF VATICAN POLICY: THE CASE OF DIOCESAN SPATIAL ORGANIZATION IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

JURICA BOTIĆ

Američko sveučilište na Bliskom Istoku (AUM), Odjel za slobodne umjetnosti, Egaila, 250 St. Kuvajt / *American University of the Middle East (AUM), Liberal Arts Department, Egaila, Kuwait*, e-mail: jurica.botic@aum.edu.kw

DOI: 10.15291/geoadria.3875

Izvorni znanstveni rad / *Original scientific paper*

Primljeno / *Received*: 15-7-2022

Prihvaćeno / *Accepted*: 17-9-2022

Članak donosi pregled prostorne organizacije biskupijskog uređenja u Bosni i Hercegovini stavljajući ga, u užem smislu, u kontekst geopolitičkih razmatranja. U širem smislu, promatrajući ga s aspekta uloge Vatikana i Katoličke Crkve u geopolitičkoj konfiguraciji Balkana, članak kontekstualizira ovo prostorno uređenje u odnosu na širi regionalni i europski kontekst. U teorijskom smislu, članak zadire u teorijske aspekte političke geografije i geografije religije. U metodološkom smislu, članak inicijalno objašnjava povijesni kontekst nastanka prostorne organizacije biskupija u Bosni i Hercegovini. Nadalje, na temelju podataka iz popisa stanovništva, članak istražuje i kartografski interpretira odstupanja između granica biskupija i prostora naseljenima Hrvatima kao jedinim većinski katoličkim konstitutivnim narodom u Bosni i Hercegovini. Konačno, članak potvrđuje hipotezu prema kojoj je, za razliku od etničkog pristupa, geopolitički pristup bio presudan u prostornoj organizaciji Katoličke Crkve u Bosni i Hercegovini.

KLJUČNE RIJEČI: Bosna i Hercegovina, Katolička Crkva, biskupije, Hrvati, geopolitika

The article presents a review of diocesan spatial organization in Bosnia and Herzegovina by placing it, in a narrow sense, in the context of geopolitical consideration. In the broader sense, observing it from the aspect of the role of the Vatican state and the Catholic Church in the geopolitical configuration of the Balkans, the article contextualizes this spatial organization in relation to the wider regional and European context. In theoretical sense, the article delves into theoretical aspects of political geography and geography of religion. In the methodological sense, the article initially explains the historical context of the emergence of diocesan spatial organization in Bosnia and Herzegovina. In addition, based on census data, the article researches and cartographically interprets the discrepancies between diocesan borders and areas inhabited by Croats as the only predominantly Catholic constituent people in Bosnia and Herzegovina. Finally, the article confirms the hypothesis that, unlike the ethnic-based approach, the geopolitical approach is crucial in the spatial organization of the Catholic Church in Bosnia and Herzegovina.

KEY WORDS: Bosnia and Herzegovina, Catholic Church, dioceses, Croats, geopolitics

UVOD

Jugoistočna Europa prostor je susreta različitih etničkih, vjerskih i kulturnih identiteta. Ovaj etno-religijski mozaik na osobit način dolazi do izražaja u Bosni i Hercegovini. U ovoj zemlji već stoljećima koegzistiraju tri velike vjerske zajednice – muslimani, pravoslavni i rimokatolički kršćani, čiji su međusobni odnosi uvjetovani brojnim povijesnim i političkim okolnostima. Štoviše, vjerski identiteti imali su presudan utjecaj u procesu etničke diferencijacije stanovništva Bosne i Hercegovine i svrstavanju u bošnjački, srpski ili hrvatski etnički korpus. Bosnu i Hercegovinu tradicionalno je obilježavala izrazita prostorna izmiješanost triju dominantnih etno-religijskih zajednica. Unatoč navedenom, postoje i područja s tradicionalno većim udjelima pojedinih etno-religijskih zajednica. S druge strane, jasno se može utvrditi da su vjerske zajednice u Bosni i Hercegovini svoje upravno-teritorijalne organizacije uglavnom temeljile na principu vrlo sličnom nodalno-funkcionalnoj regionalizaciji. Naime, vjerske zajednice su u većoj ili manjoj mjeri slijedile postojeće upravno-teritorijalne prakse civilnih vlasti usmjerene prema oblikovanju administrativnih jedinica oko većih urbanih naselja. Navedeno upućuje na zaključak da teritorijalne organizacije vodećih vjerskih zajednica nisu bile usko vezane uz ekskluzivne zone pripadajuće etničke ili vjerske skupine, već su svojim djelovanjem, barem nominalno, bile prisutne na cjelokupnom teritoriju Bosne i Hercegovine, pa čak i u onim prostorima ove zemlje u kojima je konkretna vjerska zajednica imala malo sljedbenika.

Dakako, izlaženje vjerskih zajednica u teritorijalnom administriranju izvan okvira etničnosti koja je u bosanskohercegovačkoj političkoj i politološkoj tradiciji neodvojiva od religijske pripadnosti, ne podrazumijeva isključivo slijeđenje civilne upravno-teritorijalne organizacije, već uključuje i važan geopolitički aspekt sveprisutnosti na cjelokupnom teritoriju. Bosna i Hercegovina, uostalom kao i Jugoistočna Europa u cjelini, tradicionalno je prostor na kojem se presijecaju brojne geopolitičke silnice, počevši od antičkog doba i podjele Rimskog Carstva

INTRODUCTION

Southeast Europe is a meeting point of various ethnic, religious, and cultural identities. This ethno-religious mosaic comes to the fore in a special way in Bosnia and Herzegovina. For centuries, three large religious communities have coexisted in this country – Muslims, Orthodox and Roman Catholic Christians, whose mutual relations have been conditioned by numerous historical and political circumstances. Moreover, religious identities had a decisive impact in the process of ethnic differentiation of the population of Bosnia and Herzegovina and classification into the Bosniak, Serb or Croat ethnic corps. Bosnia and Herzegovina has traditionally been marked by a distinct spatial mixture of the three dominant ethno-religious communities. Despite this fact, there are also areas with traditionally higher shares of particular ethno-religious communities. On the other hand, it can be clearly established that the religious communities in Bosnia and Herzegovina based their administrative-territorial organizations mainly on a principle very similar to nodal-functional regionalization. Indeed, religious communities to a greater or lesser extent followed the existing administrative-territorial practices of the civilian authorities aimed at forming administrative units around larger urban settlements. This points to the conclusion that the territorial organizations of the leading religious communities were not closely linked to the exclusive zones of their ethnic or religious groups, but were present, at least nominally, in the entire territory of Bosnia and Herzegovina, and even in those parts of this country where the particular religious community had a small number of followers.

Of course, in the case of territorial administration, the separation of religious communities from the framework of ethnicity, which is inseparable from religious affiliation in the Bosnian-Herzegovinian political and political science tradition, does not imply exclusively following a civil administrative-territorial organization, but also includes an important geopolitical aspect of ubiquity in the entire territory of this country. Bosnia and Herzegovina, after all, like Southeast Europe as a whole, is traditionally an area where numerous geopolitical interests intersect, starting from ancient times and the division of the

na zapadni i istočni dio formiranjem granice koja je uskoro postala i granicom katoličanstva i pravoslavlja. U stoljećima koja su uslijedila na sjevernim i zapadnim granicama današnje Bosne i Hercegovine nastaje granica između Osmanlijskog Carstva s jedne te Habsburške Monarhije i Mletačke Republike s druge strane. Ova granica istovremeno je predstavljala i zapadnu granicu širenja islama. Jugoistočna Europa od sredine 19. stoljeća postaje i poprište imperijalističkih utakmica Austro-Ugarske i balkanskih država nastalih na ruševinama Osmanlijskog Carstva, ali u širem smislu i geopolitička arena europskih imperijalističkih politika, uključujući i onu rusku. Paralelno s takvim politikama Katolička Crkva je uspostavom (ili u nekim slučajevima i obnovu) redovite crkvene organizacije također nastojala osigurati vlastitu prisutnost na prostoru geopolitičkog vakuuma nastalog povlačenjem Osmanlija.

Ovaj članak s osobitom pozornošću utvrđuje primjenu etničkog i/ili geopolitičkog kriterija u uspostavi upravno-teritorijalne organizacije Katoličke Crkve u Bosni i Hercegovini. Uvažavajući teorijske pristupe političke geografije i geografije religije, a na temelju navedenog, formirana je hipoteza prema kojoj je, za razliku od etničkog pristupa, geopolitički pristup bio ključan u upravno-teritorijalnoj organizaciji Katoličke Crkve u Bosni i Hercegovini. Uzimajući u obzir povijesne okolnosti koje su uvjetovale povratak redovite crkvene organizacije u ovoj zemlji u 19. stoljeću, u metodološkom smislu članak uzima u razmatranje prostornu distribuciju hrvatskog stanovništva u Bosni i Hercegovini u indikativnom povijesnom trenutku i popisnoj godini 1895. te je dovodi u korelaciju s prostornom organizacijom odnosno biskupijskim uređenjem Katoličke Crkve u ovoj zemlji. Na temelju utvrđenog izrađene su posebne tematske karte u svrhu potvrđivanja postavljene hipoteze. Na koncu, kao svojevrsna provjera hipoteze na širem planu, istražuje se pristup i sudjelovanje Katoličke Crkve u političkim procesima koji su obilježili Bosnu i Hercegovinu u širi europski regionalni i geopolitički kontekst.

Roman Empire into western and eastern parts by the formation of a border that soon became the border of Catholicism and Orthodox Christianity. In the centuries that followed, the border between the Ottoman Empire on the one hand and the Habsburg Monarchy and the Republic of Venice on the other was created on the northern and western borders of contemporary Bosnia and Herzegovina. At the same time, this border also represented the western boundary of the spread of Islam. In the middle of the 19th century, Southeast Europe became the scene of imperialist matches between Austria-Hungary and the Balkan states created on the ruins of the Ottoman Empire, but in a broader sense also the geopolitical arena of European imperialist policies, including the Russian one. In parallel with such policies, the Catholic Church, through the establishment (or in some cases the renewal) of a regular Church organization, also tried to ensure its own presence in the space of the geopolitical vacuum created by the withdrawal of the Ottomans.

This article pays special attention to the application of ethnic and/or geopolitical criteria in the establishment of the administrative-territorial organization of the Catholic Church in Bosnia and Herzegovina. Implementing the theoretical approaches of political geography and geography of religion, and based on the above, a hypothesis was formed according to which, unlike the ethnic approach, the geopolitical approach was crucial in the administrative-territorial organization of the Catholic Church in Bosnia and Herzegovina. Taking into consideration the historical circumstances that conditioned the re-establishment of a regular church organization in this country in the 19th century, in methodological terms the article considers the spatial distribution of the Croatian population in Bosnia and Herzegovina in the indicative historical moment and the census year of 1895 and correlates it with the spatial organization of the Catholic dioceses in this country. Based on the findings, special thematic maps were made in order to confirm the hypothesis. Finally, as a kind of hypothesis test on a broader scale, the approach and participation of the Catholic Church in the political processes that marked Bosnia and Herzegovina and the wider European regional and geopolitical context is explored.

KATOLIČKA CRKVA IZMEĐU VJERSKE I POLITIČKE MISIJE

Religija i geografija imaju vrlo intenzivan suodnos. Geografija je u određenoj mjeri oblikovala religijska promišljanja i stavove, a religija je povratno oblikovala geografski prostor. Štoviše, religija je imala ključnu ulogu u formiranju civilizacijskih obrazaca, zbog čega je postala neizostavan element kulture i identiteta svojih sljedbenika. Područje interesa geografije stoga koincidira s pitanjima više specifičnim i središnjim za studije religije kao elementa kulture. Kao jedno od područja dodira područja interesa geografije i religijskih studija izdvaja se i teritorijalizacija religije u sekularnom prostoru (STUMP, 2008., 17-19). Prostorna organizacija vjerskih zajednica ima i svoju političku dimenziju s obzirom na to da je odraz prisutnosti određene vjerske zajednice u konkretnom političkom prostoru. Međutim, takva prostorna organizacija nerijetko je odraz naslijeđenih povijesnih okolnosti, pa stoga ne moraju nužno biti odraz etničkih i religijskih posebnosti. U slučaju Katoličke Crkve, njezina upravno-teritorijalna organizacija ima još snažniju političku dimenziju zahvaljujući činjenici da prostornu distribuciju biskupija, uostalom kao i mnoga druga izrazito važna pitanja u vođenju Crkve, mora odobriti sâm papa koji kao poglavar Katoličke Crkve i suveren države Vatikana ima ulogu i vjerskog vođe i državnog poglavara.

Važnost prostorne organizacije vjerskih zajednica, pa tako i Katoličke Crkve, značajno ovisi o broju njezinih pripadnika kao jamstva utjecaja na društvene i političke prilike u konkretnom teritorijalno-političkom entitetu. Uloga i značaj Crkve tijekom povijesti se mijenjala, ali nikad nije dosegla razinu irelevantnosti. Sekularizacijska teorija prema kojoj modernizacija nužno vodi opadanju religioznosti kako u društvu tako i u svijesti pojedinca pokazala se pogrešnom (BERGER, 2008., 12-13). Štoviše, religija je doživjela vlastitu renesansu osobito u postkomunističkim zemljama u kojima je godinama bila potiskivana na margine. U izmijenjenim okolnostima vjerske zajednice ostvarile su snažan utjecaj na političke elite i osnažile vlastite

CATHOLIC CHURCH BETWEEN RELIGIOUS AND POLITICAL MISSION

There is a very intense interrelation between religion and geography. Geography has to some extent shaped religious thoughts and attitudes, and religion has in turn shaped geographical space. Moreover, religion played a key role in the formation of civilization patterns, making it an indispensable element of the culture and identity of its followers. The area of interest of geography therefore coincides with issues more specific and central to the study of religion as an element of culture. Territorialisation of religion in the secular space stands out as one of the areas of contact between the areas of interest of geography and religious studies (STUMP, 2008, 17-19). The spatial organization of religious communities also has its political dimension, as it is a reflection of the presence of a particular religious community in a particular political space. However, such spatial organization is often a reflection of already inherited historical circumstances, and therefore it does not necessarily have to be a reflection of ethnic and religious peculiarities. In the case of the Catholic Church, its administrative-territorial organization has an even stronger political dimension since the spatial distribution of dioceses, as well as many other extremely important issues in running the Church, must be approved by the pope himself who has the role of both religious leader and head of state.

The importance of the spatial organization of religious communities, including the Catholic Church, significantly depends on the number of its members as a guarantee of impact on social and political circumstances in a particular territorial-political entity. The role and significance of the Church has been changing throughout history, but it has never reached a level of irrelevance. The secularization theory that modernization necessarily leads to a decline in religiosity, both in society and in the consciousness of the individual, proved wrong (BERGER, 2008, 12-13). Moreover, religion experienced its own renaissance especially in post-communist countries where it was pushed to the margin years

pozicije. Katolička Crkva je iskoristila priliku povoljnije urediti svoj odnos s državama pozivajući se na vlastite žrtve i odricanja u komunističkom razdoblju te ulogu koju je imala u izmjeni političkog sustava. Međutim, položaj Katoličke Crkve značajno se razlikuje u zemljama u kojima katolici dijele svoj životni i javni prostor s pripadnicima drugih vjerskih zajednica kao što je to slučaj u Jugoistočnoj Europi. Pritom je u slučaju ove regije neumjesno ukazivati na bilo kakav prozelitizam s bilo koje strane, s obzirom na to da je religijska diferencijacija odavno završena. Naime, gubljenje religioznosti njezinih pripadnika i njihovo iseljavanje iz ekonomskih razloga važnija je briga Katoličkoj Crkvi nego strah od konkurentskog propovijedanja. Stoga se svojevrsna konkurentnost među vjerskim zajednicama u ovom dijelu Europe može bolje prepoznati u uređivanju njihova odnosa s državom u čemu broj vjernika i njihov položaj u društvu igraju značajnu ulogu.

Međutim, kao što je poznato, Huntington inzistira na sukobu religija kao središnjoj temi svoje teze o sukobu civilizacija. Ovaj autor produbljuje svoju tezu na primjeru posljednjega ratnog sukoba u Bosni i Hercegovini navodeći da su se s jedne strane okupile Njemačka, Austrija, Vatikan, druge europske katoličke zemlje, a kasnije i Sjedinjene Američke Države kao potpora Hrvatskoj; s druge strane Rusija, Grčka i druge pravoslavne zemlje kao potpora Srbiji; dok su na trećoj strani kao potpora Bošnjacima okupljeni Iran, Saudijska Arabija, Turska, Libija, islamske zemlje i islamisti (HUNTINGTON, 1998., 344). S druge strane, kao predstavnik kritičke geopolitike, Ó Tuathail osporava Huntingtonovu tezu tvrdeći da su ratovi na prostoru bivše Jugoslavije 1990-ih uzrokovani manipulacijama elita usred ekonomske krize, a ne religijskom i etničkom raznolikošću *per se* (Ó TUATHAIL, 2007., 140). Osim toga, razmjeri pomoći zemalja katoličkoga i protestantskoga kulturnoga kruga (Vatikan, Italija, Njemačka, Nizozemska, Sjedinjene Države) pružene Bosni i Hercegovini i Bošnjacima tijekom rata također osporavaju Huntingtonovu ocjenu o sukobu civilizacija u ratu u Bosni i Hercegovini (ĆURAK, 2002., 50-51).

earlier. In the changed circumstances, religious communities exerted a strong impact on political elites and strengthened their own positions. The Catholic Church took the opportunity to better regulate its relation with states by invoking its own sacrifices and renunciations in the communist period and the role it played in changing the political system. However, the position of the Catholic Church differs significantly in countries where Catholics share their living and public space with members of other religious communities, as it is the case in Southeast Europe. In the case of this region, it is inappropriate to point to any proselytism on either side, since religious differentiation has long since been completed. Indeed, the loss of the religiosity of its members and their emigration for economic reasons is a more important concern for the Catholic Church than the fear of competitors when it comes to preaching. Therefore, a kind of competition among religious communities in this part of Europe can be more correctly recognized in regulating their relation with the state in which the number of believers and their position in society play a significant role.

However, as it is well known, Huntington insists on the clash of religions as the central topic of his thesis on the clash of civilizations. The author deepens his thesis on the example of the last war conflict in Bosnia and Herzegovina, stating that on the one hand, Germany, Austria, Vatican, other European Catholic countries, and later the United States of America came together to support Croatia; on the other hand, Russia, Greece and other Orthodox countries supported Serbia; while on the third side, Iran, Saudi Arabia, Turkey, Libya, Islamic countries and Islamists gathered to support Bosniaks (HUNTINGTON, 1998, 344). In contrast, as a representative of critical geopolitics, Ó Tuathail challenges Huntington's thesis, arguing that the wars in the former Yugoslavia in the 1990s were caused by elite manipulation during an economic crisis, rather than religious and ethnic diversity *per se* (Ó TUATHAIL, 2007, 140). In addition, the extent of assistance provided by Catholic and Protestant cultural circles (Vatican, Italy, Germany, the Netherlands, the United States) to Bosnia

Prema političko-geografskoj klasifikaciji Vatikan ima obilježja kvazidržave. Stoga je upitno može li se teritorij od 44 hektara, čiji su svi stanovnici državljani drugih država, u potpunosti nazvati državom prema ustaljenim definicijama u političkoj geografiji (GLASSNER, FAHNER, 2004., 122-123). Međutim, unatoč upitnim atributima državnosti, Vatikan je zadržao svoj suverenitet i funkcionira kao stroga teokracija (STUMP, 2008., 262). Danas 166 država u potpunosti razmjenjuje diplomatska zastupništva s Vatikanom, jedinstvenim entitetom koji je priznat u međunarodnom zakonu kao pravno utjelovljenje univerzalne službe rimskog biskupa kao poglavara Rimokatoličke Crkve. Uz ove bilateralne odnose, Vatikan sudjeluje u radu Ujedinjenih naroda i brojnih drugih međunarodnih organizacija, a predstavnici Vatikana služili su kao posrednici u brojnim međunarodnim sporovima (WEIGEL, 2008., 32-33). Stoga je upravo zahvaljujući brojnosti pripadnika Katoličke Crkve kao vjerske zajednice uloga i snaga Vatikana izrazito nerazmjerna veličini svojega političko-teritorijalnog prostora.

Iako je uloga državnika i vjerskog poglavara povezana u osobi pape, katoličanstvo je vrlo pomirljivo s principom sekularnosti. Unatoč povijesnim borbama za političku dominaciju između papa i svjetovnih vladara, Isusova krilatica „caru carevo, a Bogu Božje“ inaugurira načelo odvojenosti vjere i politike, pa je stoga razumljivo da se sekularizam na koncu dobro udomaćio u zemljama kršćanskog zapada. Korijeni razdvajanja duhovne od svjetovne vlasti sežu u vrijeme cara Konstantina čije je premještanje političkog središta u Konstantinopolis omogućilo razvijanje samostalne vlasti rimskog biskupa. Papa Gelazije I. pisao je caru Anastaziju da se jedinstvo vlasti nalazi isključivo u Kristu koji je „odvojio dvije službe da se nitko ne uzoholi“ (RATZINGER, 2013., 15). Međutim, snaga Katoličke Crkve nije ograničena državnim granicama i proteže se na cjelokupni katolički svijet. Kao Katolička ili Univerzalna Crkva, Rimski Crkva ima potrebu djelovati i biti stalno prisutna u cijelom Svijetu, što bi političkim rječnikom govoreći bila njezina temeljna geopolitička

and Herzegovina and Bosniaks during the war also challenges Huntington's assessment of the clash of civilizations in the war in Bosnia and Herzegovina (ĆURAK, 2002, 50-51).

According to the political and geographical classification, Vatican has the characteristics of a quasi-state. It is therefore questionable whether a territory of 44 hectares, whose inhabitants are nationals of other states only, can be really called a state according to established definitions in political geography (GLASSNER, FAHNER, 2004, 122-123). However, despite the questionable attributes of statehood, Vatican has retained its sovereignty and functions as a strict theocracy (STUMP, 2008, 262). Today, 166 states make full exchange of diplomatic missions with Vatican, a single entity recognized in international law as the legal embodiment of the universal service of the Bishop of Rome as head of the Roman Catholic Church. In addition to these bilateral relations, Vatican participates in the work of the United Nations and a number of other international organizations, and Vatican representatives have served as mediators in a number of international disputes (WEIGEL, 2008, 32-33). Therefore, due to the large number of members of the Catholic Church as a religious community, the role and strength of the Vatican is extremely disproportionate to the size of its political territory.

Although the role of statesman and religious leader is united in the person of the pope, Catholicism is very reconcilable with the principle of secularism. Despite historical struggles for political domination between popes and secular rulers, Jesus' motto 'Render unto Caesar the things that are Caesar's, and unto God the things that are God's' inaugurates the principle of separation of religion and politics, so it is understandable that secularism eventually took root in the countries of the Christian West. The roots of the separation of spiritual from secular authority go back to the time of the emperor Constantine, who relocated the political centre to Constantinople, which enabled the development of an authority independent of the Roman bishop. Pope Gelasius I wrote to Emperor Anastasius that the unity of authority lies exclusively in Christ, who 'separated the two functions so that no one would

konceptija. U tome joj tradicionalno pomaže razvijena diplomacija.

GEOPOLITIČKI ASPEKT VATIKANSKE POLITIKE PREMA BOSNI I HERCEGOVINI

U 4. stoljeću na istočnim granicama današnje Bosne i Hercegovine, tokovima rijeka Lima i Drine, povučena je granična linija između Zapadnog i Istočnog Rimskog Carstva koja je postala i granica između katoličkoga i pravoslavnoga kršćanstva. Povlačenje ove granične linije sudbinski je odredilo cijelu Jugoistočnu Europu njezinim graničnim položajem, ne samo u vjerskom, nego i u (geo)političkom smislu. Kao rubno područje dviju kršćanskih denominacija, ovaj dio Europe u srednjem vijeku postao je bojno polje misionara angažiranih od Rima i Carigrada. Priklanjanje jednom ili drugom vjerskom centru ujedno je podrazumijevalo i ulazak u sferu političkog utjecaja bizantskoga pravoslavnog Istoka ili pak dominantnih političko-teritorijalnih formacija unutar katoličkog Zapada. Kao svojevrsni pokušaji otpora takvoj srednjovjekovnoj verziji blokovske podjele tadašnjeg svijeta pojavljuju se novi vjerski pravci s više ili manje izraženom organizacijskom strukturom. Jedan od takvih izraza bila je i Crkva bosanska¹ koja nedugo nakon pada Bosne i Hercegovine pod osmanlijsku vlast nestaje s povijesne pozornice. Uz Crkvu bosansku, dolaskom Osmanlija iz ove zemlje povlači se i redovita katolička crkvena organizacija, pri čemu, kao što je istaknuto u prethodnom poglavlju, slobodu propovijedanja vjere uživaju isključivo pripadnici franjevačkog reda. Stoga se granica zapadnoga kršćanstva u osmanlijsko vrijeme pomiče sve više prema zapadu. Međutim, odlaskom Osmanlija i austro-ugarskom okupacijom, a potom i aneksijom Bosne i Hercegovine, Katolička Crkva dobiva ponovno mogućnost

¹ Imajući na umu recentne oblike politizacije nastanka, razvoja ili teologije Crkve bosanske, namjera ovoga članka nije detaljnije baviti se značenjem ove vjerske zajednice, već je navesti u kontekstu kratkog prikaza vjerskih prilika u Bosni i Hercegovini u srednjem vijeku.

become arrogant' (RATZINGER, 2013, 15). However, the power of the Catholic Church is not limited by state borders and extends to the entire Catholic world. As the Catholic or Universal Church, the Roman Church has a compelling need to act and be constantly present throughout the World, which in political terms would be its fundamental geopolitical conception. Active diplomacy traditionally helps in that.

GEOPOLITICAL ASPECT OF VATICAN POLICY TOWARDS BOSNIA AND HERZEGOVINA

In the 4th century, on the eastern borders of today's Bosnia and Herzegovina, along the rivers of Lim and Drina, the border line between the Western and Eastern Roman Empire was drawn, which became the border between Catholic and Orthodox Christianity. The establishment of this boundary fatefully determined the whole of Southeast Europe by its border position, not only in the religious, but also in the (geo)political sense. As a border area of two Christian denominations, this part of Europe in the Middle Ages became a battlefield of missionaries engaged by Rome and Constantinople. Joining one or another religious centre also meant entering the sphere of political influence of the Byzantine Orthodox East or the dominant political and territorial formations within the Catholic West. As a kind of attempt to resist such medieval version of the bloc division of the World, new religious sects with a more or less pronounced organizational structure appeared. One such phenomenon was the Bosnian Church¹ which soon after the fall of Bosnia and Herzegovina under Ottoman rule disappeared from the historical stage. Along with the Bosnian Church, with the arrival of the Ottomans, a regular Catholic church organization withdrew from this country, where-

¹ Bearing in mind the recent forms of politicization of the origin, development or theology of the Bosnian Church, the intention of this article is not to deal in more detail with the meaning of this religious community, but to mention it in the context of a brief overview of religious circumstances in Bosnia and Herzegovina in the Middle Ages.

pomicanja svojeg utjecaja prema istoku. Osim toga, kroz reguliranje odnosa s vlastima zemljama s većinskim pravoslavnim stanovništvom Katolička Crkva je nastojala osigurati svoju univerzalnost kroz prisutnost na cjelokupnom europskom prostoru. Međutim, značajan udarac pozicijama Crkve u ovom dijelu Europe nanijelo je širenje komunizma i stvaranje blokovske podjele svijeta nakon Drugoga svjetskog rata.

U razdoblju nakon Drugoga vatikanskog koncila diplomacija Svete Stolice usmjerila je svoje aktivnosti i prema podržavanju projekta ujedinjavanja Europe od Atlantika do Urala na načelima demokracije i izvanblokofske politike. Naime, papa Ivan XXIII. napravio je odmak od ranije vatikanske politike skrivanja iza NATO-ovskog kišobrana od sovjetske opasnosti i započeo proces otvaranja prema Istoku, pri čemu je isticao da Crkva mora „biti slobodna od ideološke i političke igre blokova“ (CVRLJE, 1992., 36, 60). Izraženija ofenziva Katoličke Crkve prema istoku uslijedila je izborom krakovskog nadbiskupa Karola Wojtyła papom, čime je najavljena svojevrsna reevangelizacija postkomunističke Europe. Ivan Pavao II. istaknuo se kao zagovaratelj ujedinjene Europe, nalik na de Gaulleovu Europu od Atlantika do Urala, ali uz naglašeno jedinstvo kršćana i snažnu slavensku komponentu (CVRLJE, 1992., 159-160, 205). Razumijevanje Europe ne samo kao geografskog, nego kao kulturnog i povijesnog prostora od Atlantika do Urala čvrsto zagovara i papa Benedikt XVI. (RATZINGER, 2013., 11). Katolička Crkva uspostavila je diplomatske odnose s institucijama Europske unije, brižno i ciljano odabirući svece koje je proglasila zaštitnicima Europe. Podršku procesu ujedinjavanja Europe Katolička Crkva razumijevala je kao priliku da kao aktivan sudionik tog procesa povratu utjecaj u europskom društvu, ali i priliku za obnove kršćanske duhovnosti (CVITKOVIĆ, 2006., 28-29). Dakako, uslijed brojnih suprotstavljenih interesa unutar europskoga javnog i političkog prostora, mnogi od postavljenih ciljeva na koncu nisu ostvareni, osobito u vrijednosnom smislu, ali Crkva i dalje nije prestala pružati podršku ideji ujedinjene Europe.

by, as pointed out in the previous chapter, the freedom to preach the faith was allowed only to members of the Franciscan order. Thus, the frontier of Western Christianity in Ottoman times was shifting more and more to the west. However, with the withdrawal of the Ottomans and the Austro-Hungarian occupation, and then the annexation of Bosnia and Herzegovina, the Catholic Church regained the opportunity to expand its influence to the east. In addition, through the regulation of relations with the authorities of Orthodox majority countries, the Catholic Church sought to ensure its universality through its presence throughout Europe. However, a significant blow to the Church's positions in this part of Europe was dealt by the spread of communism and the establishment of a bloc division of the World after the World War II.

In the period after the Second Vatican Council, the diplomacy of the Holy See also directed its activities towards supporting the project of uniting Europe from the Atlantic to the Urals on the principles of democracy and outside of bloc politics. Pope John XXIII moved away from the earlier Vatican policy of hiding behind the NATO umbrella from the Soviet threat and began the process of opening up to the East, emphasizing that the Church must 'be free from the ideological and political blocks game' (CVRLJE, 1992, 36, 60). A more pronounced offensive of the Catholic Church towards the East was followed by the election of the Archbishop of Kraków, Karol Wojtyła, as pope, which heralded a kind of re-evangelization of post-communist Europe. John Paul II stood out as an advocate of a united Europe, similar to de Gaulle's Europe from the Atlantic to the Urals, but with an emphasis on Christian unity and a strong Slavic component (CVRLJE, 1992, 159-160, 205). The understanding of Europe not only as a geographical, but also as a cultural and historical area from the Atlantic to the Urals was firmly advocated by Pope Benedict XVI (RATZINGER, 2013, 11). The Catholic Church has established diplomatic relations with the institutions of the European Union, carefully and purposefully choosing the saints it has declared as patrons of Europe. In fact, the Catholic Church understood support for the process of

Katolička Crkva u postkoncilskom vremenu širom Svijeta, čak i tamo gdje katolici nisu većina, snažno djeluje na polju ekumenizma i međureligijskog dijaloga. Ratzinger smatra da „bi zadaća pravog ekumenizma, napose na Balkanu (...), trebala biti zajedno tražiti Kristov mir, darivati ga jedni drugima i kao mjerilo istine imati upravo sposobnost za mir“ (RATZINGER, 2013., 88). Geopolitičke promjene i propast socijalističkih sustava akcelerirali su procese reevangelizacije na istoku Europe, pa je utjecaj Crkve u tranzicijskim zemljama ojačao do razine otvorenog miješanja i jačanja utjecaja na unutarnje i vanjske političke procese. Iako katolici na Balkanu ne čine statističku većinu, interes Katoličke Crkve za ovaj prostor nipošto nije zanemariv. Vatikan je energično zagovarao priznavanje samostalnosti katoličkih Slovenije i Hrvatske, ali i Bosne i Hercegovine u kojoj katolici čine manje od jedne petine stanovništva. Papa Ivan Pavao II. rekao je tadašnjem ministru vanjskih poslova Hrvatske Mati Graniću da „pod svaku cijenu treba zaustaviti sukobe Hrvata i Bošnjaka te sukobe katoličanstva i islama“, uz poruku predsjedniku Tuđmanu da će iste godine doći u posjet Hrvatskoj ako ti sukobi prestanu. Sličnog je stava bio i visoki kler u Hrvatskoj na čelu s tadašnjim zagrebačkim nadbiskupom Franjom Kuharićem (GRANIĆ, 2005., 89-92). Inzistiranje vrhbosanskog nadbiskupa Vinka Puljića na ostajanju u Sarajevu tijekom cijelog rata dokazuje odlučnu podršku Katoličke Crkve teritorijalnoj cjelovitosti Bosne i Hercegovine. Štoviše, katoličke karitativne organizacije pružale su tijekom rata humanitarnu pomoć svim građanima Bosne i Hercegovine bez obzira na njihovu etničku ili vjersku pripadnost (SCHINDLER, 2011., 208-209).

Izbjegavanje sukoba s inovjernim političkim elitama i drugim vjerskim zajednicama pod svaku cijenu jedna je od temeljnih strategija opstanka Katoličke Crkve na Balkanu, čak i u okolnostima kad djelovanje crkvene hijerarhije iz tih istih razloga nije dočekano s oduševljenjem katoličkog puka koji je takvo ponašanje Crkve tumačio kao izostanak podrške interesima vlastitih vjernika. Primjerice, mudro

European unification as an opportunity to regain influence in European society as an active participant in that process, but also as an opportunity to renew Christian spirituality (CVITKOVIĆ, 2006, 28-29). Of course, due to numerous conflicting interests within the European public and political space, many of the set goals were ultimately not achieved, especially in terms of values, but the Church still did not stop supporting the idea of a united Europe.

The Catholic Church in the post-conciliar period around the World, even where Catholics are not the majority, is strongly active in the field of ecumenism and interreligious dialogue. Ratzinger believes that the task of true ecumenism, especially in the Balkans, should be to seek Christ's peace together, to give it to each other and to have the capacity for peace as a measure of truth (RATZINGER, 2013, 88). Geopolitical changes and the collapse of socialist systems accelerated the processes of re-evangelization in Eastern Europe, so the influence of the Church in transition countries strengthened to the level of open interference and reinforcement of the impact on internal and external political processes. Although Catholics in the Balkans do not constitute a statistical majority, the Catholic Church's interest in this area is by no means negligible. Vatican vigorously advocated the recognition of the independence of Catholic Slovenia and Croatia, but also of Bosnia and Herzegovina, where Catholics make up less than one fifth of the population. Pope John Paul II told the then Croatian Minister of Foreign Affairs, Mate Granić, that 'the conflicts between Croats and Bosniaks and the conflicts between Catholicism and Islam should be stopped at all costs,' with a message to President Tuđman that he would visit Croatia in the same year if these conflicts stopped. The high clergy in Croatia, led by the then Archbishop of Zagreb, Franjo Kuharić, had a similar attitude (GRANIĆ, 2005, 89-92). The insistence of Vrhbosna Archbishop Vinko Puljić on remaining in Sarajevo throughout the war proves the decisive support of the Catholic Church for the territorial integrity of Bosnia and Herzegovina. Moreover, during the war, Catholic charitable organizations provided humanitar-

balansiranje s političkim i vjerskim elitama u Beogradu odražava i činjenica da za beogradskog nadbiskupa od 1980. godine nije imenovan niti jedan Hrvat, nego čak tri Slovenca. Ovakvim potezima Katolička Crkva postavila se iznad etničkih ili nacionalnih kategorija inzistirajući na svojem univerzalizmu. Sličnu politiku Crkva provodi i u Bosni i Hercegovini ne dopuštajući zatvaranje u usko nacionalne okvire hrvatskog naroda, ne zbog ignoriranja potreba Hrvata u ovoj zemlji, već zbog inzistiranja na autentičnosti svojega univerzalističkog poslanja. Pritom je svakako potrebno još jedanput istaknuti da se granice biskupija u Bosni i Hercegovini, za razliku od susjedne Hrvatske, nisu mijenjale još od vremena austro-ugarske uprave, niti je težište crkvene uprave pomicano prema težištu naseljenosti katolika u ovoj zemlji. Takva strategija prostorne organizacije Katoličke Crkve u Bosni i Hercegovini potvrđuje da se službena politika Crkve, neodvojiva od službene politike Vatikana kao države, u svojem djelovanju u ovoj zemlji i dalje više vodi svojevrsnom vlastitom geopolitikom, nego što slijedi političke koncepcije determinirane etničkom pripadnošću svojih sljedbenika.

Dakako, navedeno ne podrazumijeva da su crkvene elite u Bosni i Hercegovini lišene vlastitog etničkog identiteta i nacionalne pripadnosti. Nesporno je da je disciplina unutar Crkve obvezujuća za bosanskohercegovački kler, ali nužno ne izaziva apsolutno oduševljenje svim potezima Rima. Primjerice, iako Katolička Crkva u Bosni i Hercegovini aktivno sudjeluje u pružanju pomoći migrantima od početka migrantske krize, poruke crkvenih velikodostojnika u ovoj zemlji značajno su suzdržanije u odnosu na poruke Svete Stolice. Identitetska dimenzija odnosa prema migrantima u ovoj zemlji još je izraženija u slučaju katoličkih vjernika s obzirom na to da postoji snažna korelacija između stava o migrantima i njihove vjerske pripadnosti (BOTAĆ, KOTLAR, 2020., 32). Stoga je upravo na katoličkim vjerskim vođama u Bosni i Hercegovini velika obveza i odgovornost u harmoniziranju interesa Katoličke Crkve u promicanju njezine univerzalnosti i interesa

ian aid to all citizens of Bosnia and Herzegovina, regardless of their ethnic or religious affiliation (SCHINDLER, 2011, 208-209).

Avoiding conflicts with political elites and other religious communities at all costs is one of the fundamental strategies for the survival of the Catholic Church in the Balkans, even in circumstances where the actions of the Church hierarchy for the same reasons were not welcomed with enthusiasm by the Catholic population, who interpreted such behaviour of the Church as absenteeism of supporting the interests of their own believers. For example, the wise balancing with the political and religious elites in Belgrade is reflected in the fact that since 1980, not a single Croat, but as many as three Slovenes, have been appointed Archbishop of Belgrade. With these gestures, the Catholic Church placed itself above ethnic or national categories, insisting on its universalism. The Church implements a similar policy in Bosnia and Herzegovina, not allowing closure in narrow Croatian national framework, not because of ignoring the needs of Croats in this country, but because of insisting on the authenticity of its universal mission. At the same time, it is certainly necessary to point out once again that the diocesan borders in Bosnia and Herzegovina, unlike in neighbouring Croatia, have not changed since the time of the Austro-Hungarian administration, nor has the centre of gravity of the church administration moved towards the centre of gravity of the Catholic population in this country. Such a strategy of the spatial organization of the Catholic Church in Bosnia and Herzegovina confirms that the official policy of the Church, which is inseparable from the official policy of Vatican as a state, is still more guided in its actions in this country by its own geopolitics than by political concepts determined by the ethnicity of its followers.

Of course, the above does not imply that the Church elites in Bosnia and Herzegovina are deprived of their own ethnic identity and national affiliation. It is indisputable that the discipline within the Church is binding for the Bosnian-Herzegovinian clergy, but it does not necessarily cause absolute enthusiasm for all the moves of Rome. For example, although the

hrvatskoga naroda koji predstavlja većinu katoličkih vjernika u ovoj zemlji.

GRANICE BISKUPIJA I PROSTORNA DISTRIBUCIJA HRVATA U BOSNI I HERCEGOVINI

U vrijeme osmanlijske uprave franjevci su bili jedini katolički kler koji je obavljao vjersku službu u Bosni i Hercegovini. Nakon odlaska Osmanlija i ulaska austro-ugarskih snaga u ovu zemlju 1878. postupno dolazi do obnove redovite crkvene organizacije. Uvođenje redovite crkvene organizacije u Bosni i Hercegovini, odnosno organiziranje biskupija, dovelo je u pitanje monopolistički položaj franjevačkog reda među katolicima u ovoj zemlji. Svojom bulom *Ex hac augusta* papa Lav XIII. je 5. srpnja 1881. ustanovio Vrhbosansku crkvenu pokrajinu s nadbiskupijom u Sarajevu i biskupijama u Mostaru i Banjoj Luci. Prvim vrhbosanskim nadbiskupom imenovan je Josip Stadler, sveučilišni profesor iz Zagreba. Obnovom redovite crkvene organizacije u Bosni i Hercegovini pod okrilje Vrhbosanske metropolije ušla je i stara Trebinjsko-mrkanjska biskupija, iako je privremeno ostala pod upravom dubrovačkih biskupa. U dogovoru s isusovcima, a uz argumente o snažnom katoličkom identitetu Srednje Bosne i činjenici da je Travnik do 1851. bio glavni grad Bosne i Hercegovine, u ovom je gradu otvorena prva katolička gimnazija (PRANJIC, 2006., 7).

Uspostavljene granice biskupija svojom organizacijom nedvojbeno se nisu oblikovale u skladu s prostornom distribucijom hrvatskoga stanovništva kao (gotovo jedinih) pripadnika katoličke denominacije. Upravo suprotno, područja sa značajnijom koncentracijom katoličke populacije bez iznimke su razdijeljena na više biskupija i vezana uz jednako tako razdijeljene dijelove teritorija s izrazitim deficitom katolika kako bi se uspostavila svojevrsna prostorna ravnoteža potrebna za osiguravanja prisutnosti redovite crkvene organizacije na cjelokupnom teritoriju Bosne i Hercegovine. Štoviše, upravo iz tog razloga biskupijska teritorijalna organi-

Catholic Church in Bosnia and Herzegovina has been actively participating in providing assistance to migrants since the beginning of the migrant crisis, the messages of Church dignitaries in this country are significantly more restrained compared to the messages of the Holy See. The identity dimension of the attitude towards migrants in this country is even more pronounced in the case of Catholic believers, since there is a strong correlation between the attitude towards migrants and their religious affiliation (BORIĆ, KOTLAR, 2020, 32). Therefore, Catholic religious leaders in Bosnia and Herzegovina have a great obligation and responsibility in harmonizing the interests of the Catholic Church in promoting its universality and the interests of the Croatian people, who represent the majority of Catholic believers in this country.

DIOCESES BORDERS AND SPATIAL DISTRIBUTION OF CROATS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

During the Ottoman rule, the Franciscans were the only Catholic clergy to perform religious services in Bosnia and Herzegovina. After the departure of the Ottomans and the entry of Austro-Hungarian troops into this country in 1878, the regular Church organization was gradually restored. The introduction of a regular Church organization in Bosnia and Herzegovina, i.e., the organization of dioceses, called into question the monopolistic position of the Franciscan order among Catholics in the country. With his bull *Ex hac augusta*, on July 5, 1881, Pope Leo XIII established the Vrhbosna ecclesiastical province with the archdiocesan seat in Sarajevo and the diocesan seats in Mostar and Banja Luka. Josip Stadler, a university professor from Zagreb, was appointed the first archbishop of Vrhbosna. With the renewal of the regular Church organization in Bosnia and Herzegovina, the old diocese of Trebinje-Mrkanj came under the auspices of the Vrhbosna metropolis, although it temporarily remained under the administration of the bishops of Dubrovnik. In agreement with the Jesuits, and with arguments about the strong Catholic iden-

SLIKA 1. Austro-ugarsko administrativno uređenje i granice biskupija u Bosni i Hercegovini 1895.

FIGURE 1 Austro-Hungarian administrative organization and diocesan borders in Bosnia and Herzegovina in 1895

Izvor: prilagođeno prema URL 1, URL 3 / Source: adapted according to URL 1, URL 3

zacija slijedila je logiku nodalno-funkcionalne regionalizacije stavljajući biskupijska središta u najvažnije regionalne centre Bosne i Hercegovine. Jedinu iznimku čini Trebinje koje ionako nikad nije u potpunosti razvilo značaj stvarnoga biskupijskog središta kao što je to bio slučaj sa Sarajevom, Banjom Lukom i Mostarom. Međutim, primjenom nodalno-funkcionalnog načela pri uspostavi redovite crkvene organizacije, ipak nije došlo do potpunog povezivanja i izjednačavanja administrativne prisutnosti Katoličke Crkve s prisutnosti državne administracije na teritoriju cijele zemlje (Sl. 1). Naime, broj austrougarskih okruga u Bosni i Hercegovini ipak

city of Central Bosnia and the fact that Travnik was the capital of Bosnia and Herzegovina until 1851, the first Catholic *gymnasium* was opened in this city (PRANJIĆ, 2006, 7).

The established diocesan borders were undoubtedly not shaped in accordance with the spatial distribution of the Croatian population as (almost the only) members of the Catholic denomination. On the contrary, areas with a significant concentration of Catholic population were without exception divided into several dioceses and related to equally divided parts of the territory with a pronounced deficit of Catholics in order to establish a kind of spatial balance needed

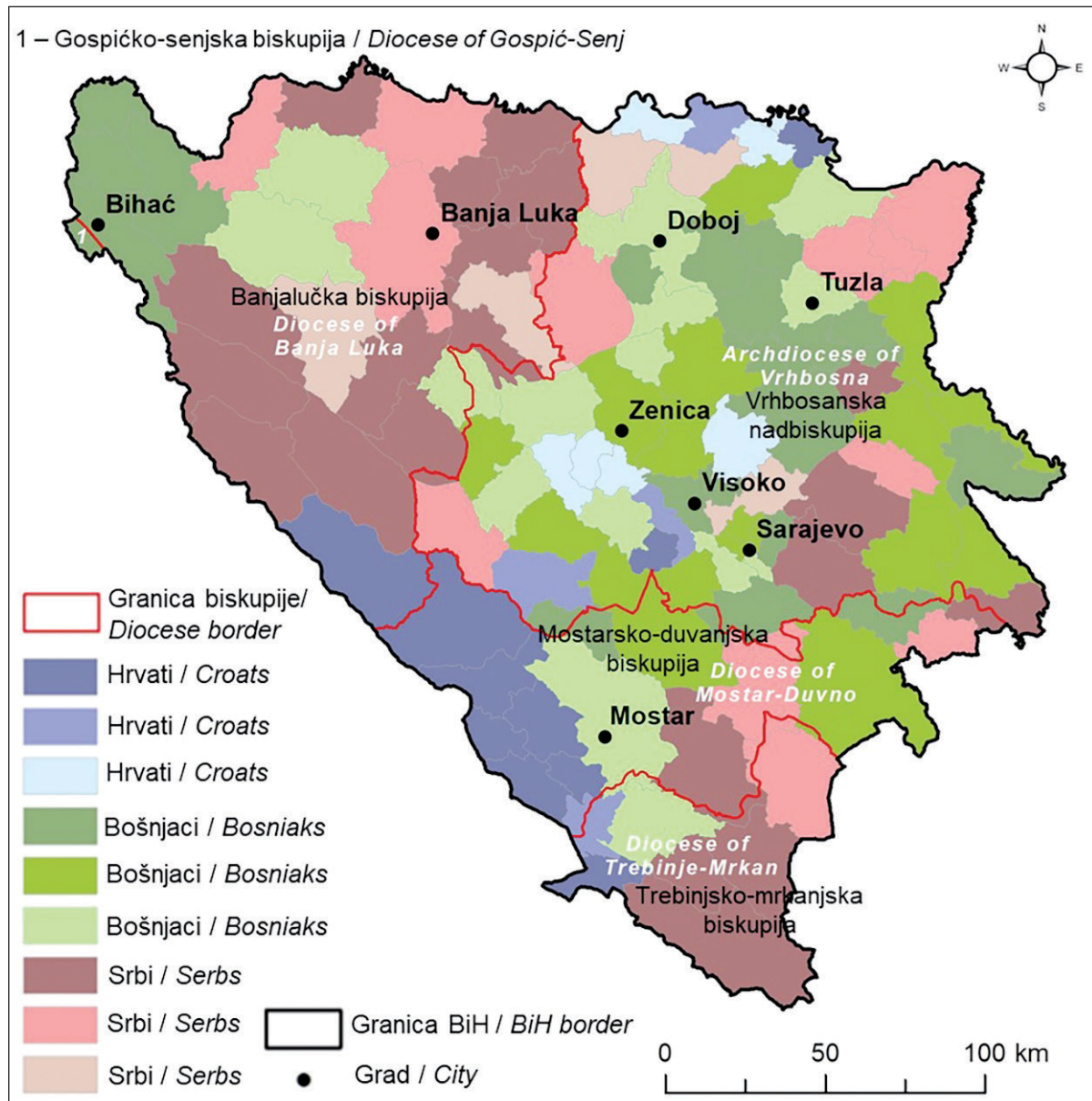
je veći od broja biskupija u ovoj zemlji. Bez obzira na navedeno, dok s jedne strane ovakva prostorna organizacija ukazuje na univerzalistički karakter Katoličke Crkve koja kao „opća“ Crkva teži biti prisutna uvijek i svuda, s druge strane uspostavljanje redovite crkvene organizacije na teritoriju cijele Bosne i Hercegovine nedvojbeno je odraz i značajno povoljnijeg položaja koji Katolička Crkva uživa pod vlašću Dvojne Monarhije u odnosu na raniji položaj u vrijeme osmanlijske uprave.

Osim toga, vezivanje biskupijskih središta uz najznačajnije regionalne centre u Bosni i Hercegovini razumljivo je i zbog činjenice da su u vrijeme ulaska austro-ugarske administracije katolici bili apsolutna većina u samo jednom (Fojnica), a relativna većina u samo dva (Jajce, Bugojno) od ukupno 51 okružnoga i kotarskoga grada prema austro-ugarskom popisu stanovništva ove zemlje iz 1895. (*Glavni rezultati Popisa, 1896., XCVI-XCVII*). Ni jedno od navedenih naselja nije imalo kapacitet značajnijega regionalnog središta. Takvi podaci ne iznenađuju ako se uzme u obzir da su bosanskohercegovačka gradska naselja u vrijeme osmanlijske uprave bila gotovo ekskluzivno naseljena muslimanskom populacijom, dok je kršćansko stanovništvo uglavnom naseljavalo prigradska i seoska naselja. Iznimku su činile tek inovjerne mahale većih regionalnih središta, u kojima su nemuslimani pokrivali specifične djelatnosti, ali i dalje bez mogućnosti gradnje bogomolja unutar gradova s jasnim obilježjima muslimanskog urbanog naselja. U prilog ovoj tvrdnji ide i činjenica da brojna urbana naselja u Bosni i Hercegovini s većinskim muslimanskom stanovništvom u neposrednom okruženju imaju ruralna naselja s većinskim kršćanskom stanovništvom. U slučaju katoličkoga (hrvatskoga) stanovništva dovoljno je istaknuti primjere kao što je slučaj religijske strukture stanovništva Ljubuškog 1895. s većinskom muslimanskom populacijom u samom gradu u odnosu na većinski katolička ruralna naselja u njegovu neposrednom okruženju (*Glavni rezultati Popisa, 1896., 541-547*).

Za razliku od susjedne Hrvatske, gdje su se granice biskupija mijenjale više puta posljednjih

to ensure the presence of regular Church organization throughout entire territory of Bosnia and Herzegovina. Moreover, it is precisely for this reason that the diocesan territorial organization followed the logic of nodal-functional regionalization by placing diocesan centres in the most important regional centres of Bosnia and Herzegovina. The only exception is Trebinje, which never fully developed the importance of a real diocesan centre, as was the case with Sarajevo, Banja Luka and Mostar. However, by applying the nodal-functional principle during the establishment of a regular Church organization, there was no complete linking and equating of the administrative presence of the Catholic Church with the presence of the state administration throughout the entire country (Fig. 1). Indeed, the number of Austro-Hungarian districts in Bosnia and Herzegovina is still higher than the number of dioceses in the country. Regardless of the above, while on the one hand such a spatial organization indicates the universalist character of the Catholic Church which as a 'universal' Church tends to be present always and everywhere, on the other hand the establishment of a regular Church organization throughout Bosnia and Herzegovina is undoubtedly a reflection of a significantly more favourable position enjoyed by the Catholic Church under the rule of the Dual Monarchy in relation to the earlier position during the Ottoman rule.

In addition, the linking of diocesan centres with the most important regional centres in Bosnia and Herzegovina is also understandable due to the fact that at the beginning of the Austro-Hungarian administration Catholics were the absolute majority in only one (Fojnica) and the relative majority in only two (Jajce, Bugojno) out of a total of 51 districts and county towns according to the Austro-Hungarian census from 1895. (*Main results of the Population Census, 1896, XCVI-XCVII*). None of these settlements had the capacity of a significant regional centre. Such data are not surprising if we take into consideration that Bosnian-Herzegovinian urban settlements during the Ottoman rule were almost exclusively inhabited by Muslims, while the Christian population mostly lived in subur-

SLIKA 2. Nacionalni sastav i granice biskupija u Bosni i Hercegovini 1991.

FIGURE 2 National composition and diocesan borders in Bosnia and Herzegovina in 1991

Izvor: prilagođeno prema URL 3, URL 5 / Source: adapted according to URL 3, URL 5

150 godina, upravno-teritorijalna organizacija Katoličke Crkve u Bosni i Hercegovini ostala je nepromijenjena unatoč brojnim i nimalo značajnim promjenama koje je ova zemlja iskusila u istom razdoblju kako u administrativno-teritorijalnom smislu tako i u smislu prostorne distribucije triju dominantnih etničkih i religijskih zajednica. Najznačajnije promjene u nacionalnoj i vjerskoj strukturi stanovništva na cjelokupnom prostoru Bosne i Hercegovine posljedica su rata devedesetih godina 20. stoljeća kada dolazi do izrazite nacionalne homogenizacije u prostornom smislu zbog progona i etničkog čišćenja. U prilog navedenom potrebno je

ban and rural settlements. The only exceptions were the neighbourhoods with members of other religions within larger regional centres, where non-Muslims covered specific activities, but still without the possibility of building places of worship within cities with clear features of a Muslim urban settlement. This claim is supported by the fact that many urban settlements in Bosnia and Herzegovina with a majority Muslim population in the immediate vicinity have rural settlements with a majority Christian population. In the case of the Catholic (Croatian) population, it is sufficient to point out more typical examples, such as the case of the religious structure of the popula-

promotriti nacionalnu strukturu u Bosni i Hercegovini na razini jedinica lokalne samouprave prije i nakon posljednjeg rata. Iako bi detaljniji uvid u nacionalnu strukturu svih naselja najbolje oslikao navedene pojave, za potrebe ovoga članka prikazat ćemo barem promjene u nacionalnom sastavu biskupijskih središta koji se mogu smatrati indikativnim i to na razini općina kao jedinica lokalne samouprave.

Prema rezultatima popisa stanovništva Bosne i Hercegovine iz 1991., u Sarajevu, sjedištu Vrhbosanske nadbiskupije, većinu, tj. 49,23 % stanovništva činili su Muslimani², 29,82 % Srbi, a samo 6,62 % stanovništva činili su Hrvati. U Banjoj Luci, sjedištu Banjalučke biskupije, većinu, tj. 54,59 % stanovništva činili su Srbi, dok je na Hrvate otpadalo 14,83 %, a na Muslimane 14,59 % stanovništva. U Mostaru, sjedištu Mostarsko-duvanjske biskupije, udio Hrvata značajno je veći i čini 33,99 % stanovništva ove općine, što je tek nešto manje od udjela Muslimana koji čine 34,63 % stanovništva, dok je udio Srba 18,83 %. Konačno, u Trebinju, sjedištu Trebinjsko-mrkanske biskupije, najveći je postotak Srba (68,88 %), dok Muslimani čine 17,97 %, a Hrvati 4,02 % stanovništva ove općine. Međutim, potrebno je napomenuti da se u vrijeme popisa stanovništva 1991. jedan dio ispitanika izjasnio Jugoslavenima u nacionalnom smislu, čije etničko podrijetlo stoga ne možemo iščitati (*Popis stanovništva*, 1993.). Navedeni podaci ukazuju na činjenicu da Hrvati kao katolički narod ne čine apsolutnu većinu ni u jednom biskupijskom sjedištu prema popisu iz 1991., dok su u relativnom smislu gotovo izjednačeni s Muslimanima samo u Mostaru, što je lako objasniti činjenicom da se Mostar nalazi na rubu zapadnohercegovačkog prostora s apsolutnom hrvatskom etničkom većinom (Sl. 2).

Prema rezultatima popisa stanovništva Bosne i Hercegovine iz 2013., u Kantonu Sarajevo,³ u čijem se središnjem istoimenom gradskom naselju nalazi i sjedište Vrhbosanske nadbiskupije,

tion of Ljubuški in 1895 with a majority Muslim population in the town itself compared to the mainly Catholic rural settlements in its immediate vicinity (*Main results of the Population Census 1896*, 541-547).

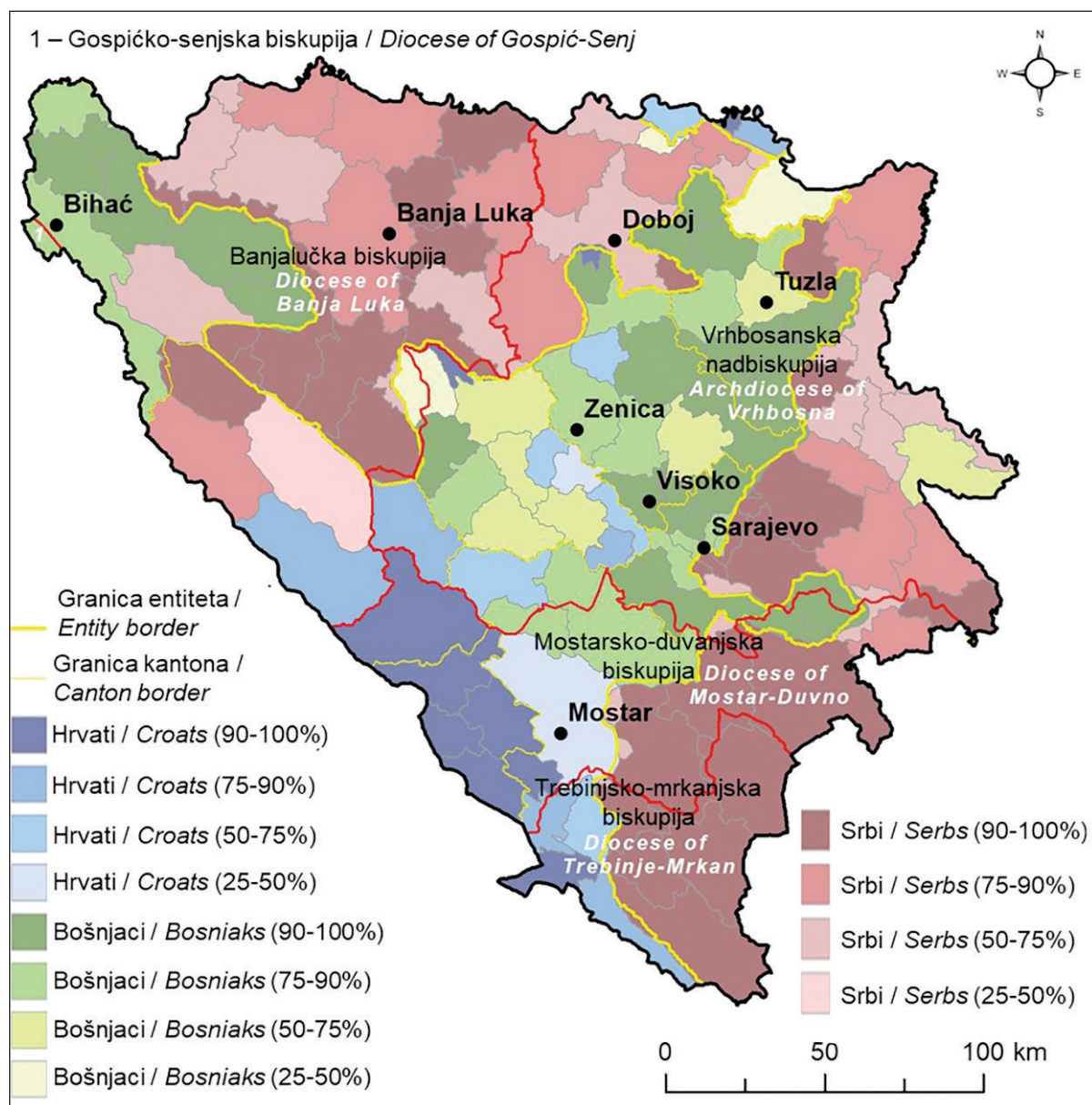
Unlike neighbouring Croatia, where diocesan borders have changed several times over the last 150 years, the administrative-territorial organization of the Catholic Church in Bosnia and Herzegovina remained unchanged despite the numerous and significant changes that this country experienced in the same period as in administrative-territorial sense, as well as in terms of spatial distribution of the three dominant ethnic and religious communities. The most significant changes in the national and religious structure of the population in the entire territory of Bosnia and Herzegovina occurred as a result of the war during the 1990s when there was a pronounced national homogenization in terms of space as a result of persecution and ethnic cleansing. In support of the above, it is necessary to look at the national structure in Bosnia and Herzegovina at the municipality level before and after the last war. Although a more detailed insight into the national structure of all settlements would best illustrate these phenomena, for the purposes of this article we will present at least changes in the national composition of diocesan centres that can be considered indicative. The data are presented at the municipal level.

According to the 1991 census of Bosnia and Herzegovina, in Sarajevo, the seat of the Vrhbosna Archdiocese, the majority, i.e., 49.23% of the population, were Muslims,² 29.82% Serbs, and only 6.62% of the population were Croats. In Banja Luka, the seat of the Banja Luka diocese, the majority, i.e., 54.59% of the population, were Serbs, while Croats accounted for 14.83% and Muslims for 14.59% of the population. In Mostar, the seat of the Mostar-Duvno diocese, the share of Croats was significantly higher and made up 33.99% of the population of this municipality, which was only slightly less than the share of Muslims who made up 34.63% of the population, while the share of Serbs was 18.83%.

² U vrijeme provođenja navedenog popisa stanovništva Musliman je bio nacionalna kategorija.

³ Podaci se iskazuju na razini Kantona Sarajevo s obzirom na to da je grad Sarajevo administrativno podijeljen na više općina.

² At the time of the census, a Muslim was a national category.

SLIKA 3. Nacionalni sastav, entitetske granice i granice biskupija u Bosni i Hercegovini 2013.

FIGURE 3 National composition, entity and diocese borders in Bosnia and Herzegovina in 2013

Izvor: prilagođeno prema URL 2, URL 3 / Source: adapted according to URL 2, URL 3

većinu, tj. 83,8 % stanovništva čine Bošnjaci,⁴ 4,2 % Hrvati, a 3,2 % stanovništva činili su Srbi. U Banjoj Luci, sjedištu Banjalučke biskupije, uvjerljivu većinu, tj. 89,6 % stanovništva čine Srbi, dok na Bošnjake otpada 4,2 %, a na Hrvate 2,8 % stanovništva. U Mostaru, sjedištu Mostarsko-duvanjske biskupije, udio Hrvata ponovno je značajno veći i čini relativnu većinu od 48,4 % stanovništva, što je tek nešto više od udjela Bošnjaka koji čine 44,2 % stanovništva,

⁴ Nakon stjecanja neovisnosti Bosne i Hercegovine muslimanska populacija prihvatila je izjašnjavaње pod nacionalnim imenom Bošnjak.

Finally, in Trebinje, the seat of the Trebinje-Mrkanj diocese, the largest percentage was Serbs (68.88%), while Muslims made up 17.97% and Croats 4.02% of the population of this municipality. However, it should be noted that at the time of the 1991 census, some respondents declared themselves to be Yugoslavs in the national sense, whose ethnic origin we therefore cannot determine (*Census of Population, 1993*). These data point to the fact that Croats as a Catholic people do not form an absolute majority in any diocesan seat according to the 1991 census, while in relative terms they are almost equal to Muslims only in Mostar, which is easily ex-

dok je udio Srba samo 4,2 %. Konačno, u Trebinju, sjedištu Trebinjsko-mrkanske biskupije, uvjerljivu apsolutnu većinu čine Srbi (93,5 %), dok Bošnjaci čine 3,4 %, a Hrvati tek 1 % stanovništva (URL 4). Navedeni podaci ukazuju na značajnu nacionalnu homogenizaciju navedenih gradskih naselja koja su ujedno i biskupijska sjedišta. U odnosu na 1991. udio Hrvata u Sarajevu gotovo je prepolovljen, u Trebinju je značajno smanjen, dok je do dramatičnog smanjenja broja Hrvata došlo u Banjoj Luci. Iznimku čini jedino Mostar gdje Hrvati čine tijesnu relativnu većinu (Sl. 3.). Napomenimo i da su određene promjene u nacionalnim omjerima u odnosu na rezultate popisa stanovništva iz 1991. posljedica ne samo progona i etničkih čišćenja, nego i promjena u upravno-teritorijalnoj organizaciji jedinica lokalne samouprave, osobito u prostorima u blizini entitetske granice kao što je to slučaj u Sarajevu.

Iz navedenih podataka može se zaključiti kako službena politika Katoličke Crkve od povratka redovite crkvene organizacije u Bosni i Hercegovini u drugoj polovici 19. stoljeća pa sve do danas i dalje ne inzistira na pozicioniranju biskupijskih sjedišta u prostore s katoličkom, odnosno hrvatskom većinom, već inzistira na prisutnosti u najvažnijim regionalnim središtima ove zemlje. Ovo upravo omogućuje prostornu prisutnost Katoličke Crkve na cjelokupnom teritoriju Bosne i Hercegovine putem organiziranja župa, ne vezujući njezino djelovanje uz težište naseljenosti Hrvata kao većinski katoličkog naroda, ni uz sjedišta njihove političke moći. Ovakva upravno-teritorijalna organizacija Katoličke Crkve u značajnoj mjeri odraz je i odnosa Vatikana prema Bosni i Hercegovini koju je Sveta Stolica tretirala s osobitom pozornošću s obzirom na njezin granični položaj u civilizacijskom, geostrateškom i religijskom smislu.

ZAKLJUČAK

Odnos Svete Stolice prema Jugoistočnoj Europi stoljećima je determiniran rubnim položajem ovoga dijela Europe u odnosu na ostatak katoličkog svijeta. Stoga je Katolička Crkva

plained by the fact that Mostar is on the edge of Western Herzegovina as an area with an absolute Croatian ethnic majority (Fig. 2).

According to the results of the 2013 census of Bosnia and Herzegovina, in Sarajevo Canton,³ in whose central settlement of the same name is the seat of the Vrhbosna Archdiocese, the majority, i.e. 83.8% of the population were Bosniaks⁴, 4.2% Croats and 3.2% the population consisted of Serbs. In Banja Luka, the seat of the Banja Luka diocese, the vast majority, i.e. 89.6% of the population, were Serbs, while Bosniaks accounted for 4.2% and Croats for 2.8% of the population. In Mostar, the seat of the Mostar-Duvno diocese, the share of Croats is again significantly higher and makes up a relative majority of 48.4% of the population, which is only slightly more than the share of Bosniaks who make up 44.2% of the population, while the share of Serbs is only 4.2%. Finally, in Trebinje, the seat of Trebinje-Mrkanj diocese, a convincing absolute majority are Serbs (93.5%), while Bosniaks make up 3.4% and Croats only 1% of the population (URL 4). These data indicate a significant national homogenization of these urban settlements, which are also diocesan seats. Compared to 1991, the share of Croats in Sarajevo almost halved, in Trebinje it significantly decreased, while there was a dramatic decrease in the number of Croats in Banja Luka. The only exception is Mostar, where Croats make up a narrow relative majority (Fig. 3). It should also be noted that certain changes in national proportions in relation to the results of the 1991 census are the result not only of persecution and ethnic cleansing, but also of changes in the administrative-territorial organization of local self-government units, especially in areas near the entity border, such as a case of Sarajevo.

From the data above it can be concluded that the official policy of the Catholic Church from the time of the reestablishment of the regular Church organization in Bosnia and Herzegovina

³ The data are presented at the level of Sarajevo Canton, since the city of Sarajevo is administratively divided into several municipalities.

⁴ After gaining independence of Bosnia and Herzegovina, the Muslim population accepted the Bosniak name as their national name.

ovom prostoru pristupala s osobitom pozornošću tijekom njegove turbulentne povijesti. Uloga graničnog većinski katoličkog naroda u ovoj regiji pripala je upravo Hrvatima, što osobito dolazi do izražaja u slučaju onog dijela ovoga naroda koji stoljećima obitava u Bosni i Hercegovini. Nakon višestoljetne osmanlijske uprave, uvođenjem austro-ugarske vlasti u ovoj zemlji dolazi do obnove redovite crkvene organizacije koja je svojim ustrojstvom nastojala osigurati prisutnost katoličkih crkvenih vlasti na cjelokupnom teritoriju Bosne i Hercegovine bez obzira na prostornu koncentraciju hrvatskoga katoličkog stanovništva. Inzistiranje na ovakvom pristupu očituje se i kroz stalnost i nepromjenjivost granica biskupija u Bosni i Hercegovini unatoč brojnim promjenama kako u civilnoj upravno-teritorijalnoj organizaciji ove zemlje tako i u prostornom razmještaju dominantnih nacionalnih i vjerskih kategorija.

Prisutnost Katoličke Crkve na cjelokupnom teritoriju Bosne i Hercegovine kroz upravno-teritorijalnu organizaciju nije iznimka u odnosu na druge zemlje Jugoistočne Europe u kojima je udio katolika u ukupnoj populaciji značajno manji u odnosu na njihov udio u ovoj zemlji. Prostorna organizacija biskupija u Bosni i Hercegovini stoga je orijentirana prema većim regionalnim centrima, a ne prema težištima naseljenosti Hrvata kao jedinog većinski katoličkog naroda u ovoj zemlji. Na taj je način Sveta Stolica vješto izbjegla potencijalno prišivanje etničkog atributa djelovanju Katoličke Crkve u Bosni i Hercegovini. Težnja za prisutnošću proizlazi iz univerzalnoga karaktera Katoličke Crkve, a prisutnost može biti zajamčena isključivo u okviru političke stabilnosti i dobrog odnosa s lokalnim vlastima. Iz navedenih razloga Vatikan je bio neupitna podrška državnosti i teritorijalnoj cjelovitosti Bosne i Hercegovine kao najboljem okviru stalne prisutnosti Katoličke Crkve na cjelokupnom teritoriju ove zemlje, a ne samo na prostoru s većinskim hrvatskim katoličkim stanovništvom. Time se nesporno potvrđuje hipoteza prema kojoj je, za razliku od etničkog pristupa, geopolitički pristup bio presudan u prostornoj organizaciji Katoličke Crkve u Bosni i Hercegovini. Naime, vanjska politika Svete

in the second half of the 19th century until today still does not insist on positioning diocesan seats in areas with Catholic or Croatian majority but insists on a presence in the most important regional centres of this country. This enables the spatial presence of the Catholic Church in the entire territory of Bosnia and Herzegovina through the organization of parishes, without linking its activities to the focus of the population of Croats as a predominantly Catholic people, nor to the seats of their political power. This administrative-territorial organization of the Catholic Church is a significant reflection of the Vatican's attitude towards Bosnia and Herzegovina, which the Holy See treated with special attention given its border position in civilizational, geostrategic and religious terms.

CONCLUSION

The attitude of the Holy See to Southeast Europe has been determined for centuries by the border position of this part of Europe in relation to the rest of the Catholic world. Therefore, the Catholic Church approached this area with particular attention during its turbulent history. It was Croats who had the role of the predominantly Catholic border nation in this region, which is particularly evident in the case of that part of this people that has been living in Bosnia and Herzegovina for centuries. After centuries of Ottoman administration, the introduction of Austro-Hungarian rule in the country led to the restoration of the regular Church organization, which with its organization sought to ensure the presence of Catholic Church authorities on the entire territory of Bosnia and Herzegovina, regardless of the spatial concentration of the Croatian Catholic population. Insistence on this approach is also manifested through the constancy and immutability of diocesan borders in Bosnia and Herzegovina despite numerous changes in the civil administrative-territorial organization of this country, as well as in the spatial distribution of dominant national and religious categories.

The presence of the Catholic Church on

Stolice potvrđuje se kao konstanta i u bitnome geopolitički determinirana. Stoga je potpuno opravdan Bergerov zaključak da oni koji zanemaruju religiju u svojim analizama suvremenih događanja čine to na vlastitu štetu (BERGER, 2008., 30).

the entire territory of Bosnia and Herzegovina through administrative-territorial organization does not represent any exception in relation to other countries of Southeast Europe where the share of Catholics in the total population is significantly lower compared to their share in this country. The spatial organization of dioceses in Bosnia and Herzegovina is therefore oriented towards larger regional centres, and not towards centres of population of Croats as the only people with a Catholic majority in the country. In this way, the Holy See skilfully avoided potentially attaching an ethnic attribute to the activities of the Catholic Church in Bosnia and Herzegovina. The desire for its presence stems from the universal character of the Catholic Church, and the presence can only be guaranteed within the framework of political stability and good relations with local authorities. For the above reasons, the Vatican was an unquestionable supporter of the statehood and territorial integrity of Bosnia and Herzegovina as the best framework for the permanent presence of the Catholic Church in the entire territory of this country, not only in the area with a majority Croatian Catholic population. This indisputably confirms the hypothesis according to which, in contrast to the ethnic approach, the geopolitical approach was decisive in the spatial organization of the Catholic Church in Bosnia and Herzegovina. In fact, the foreign policy of the Holy See is confirmed as constant and essentially geopolitically determined. Therefore, Berger's conclusion is fully justified that those who ignore religion in their analyses of contemporary events do so to their own detriment (BERGER, 2008, 30).

IZVORI I LITERATURA / SOURCES AND BIBLIOGRAPHY

- BERGER, P. L. (2008): Desekularizacija sveta: opšti pregled, u: *Desekularizacija sveta: oživljavanje religije i svetska politika* (ur. Berger, P. L.), Mediterran Publishing, Novi Sad, 11-30.
- BOTAĆ, J., KOTLAR, V. (2020): The Catholic Church and the Migrant Crisis in Bosnia and Herzegovina, *Acta Geobalcantica*, 7 (1), 27-33, DOI: <https://doi.org/10.18509/AGB.2021.05>.
- CVITKOVIĆ, I. (2006): Religija i europske integracije, u: *Religija i europske integracije: zbornik radova* (ur. Cvitković, I., Abazović, D.), Magistrat, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 7-41.
- CVRILJE, V. (1992): *Vatikanska diplomacija*, Školska knjiga, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, pp. 388.
- ĆURAK, N. (2002): *Geopolitika kao sudbina: slučaj Bosna: Postmodernistički ogled o perifernoj zemlji*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, pp. 209.
- GLASSNER, M., FAHRER, C. (2004): *Political geography*, John Wiley and Sons, Hoboken, pp. 619.
- Glavni rezultati Popisa žiteljstva u Bosni i Hercegovini od 22. aprila 1895., sa podacima o teritorijalnom razdjeljenju, javnim zavodima i rudnim vrelima*, Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu: Statistički odjel Zemaljske vlade, Sarajevo, 1896, pp. 778.
- GRANIĆ, M. (2005): *Vanjski poslovi: iza kulisa politike*, Algoritam, Zagreb, pp. 235.
- HUNTINGTON, S. P. (1998): *Sukob civilizacija i preustroj svjetskog poretka*, Izvori, Zagreb, pp. 432.
- Ó TUATHAIL, G. (2007): Treći dio: Geopolitika 21. stoljeća, u: *Uvod u geopolitiku* (ur. Ó Tuathail i dr.), Politička kultura, Zagreb, 135-195.
- Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991.: Nacionalni sastav stanovništva: rezultati za Republiku po opštinama i naseljenim mjestima 1991.*, Državni zavod za statistiku Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1993, pp. 131., <http://fzs.ba/wp-content/uploads/2016/06/nacionalni-sastav-stanovnistva-po-naseljenim-mjestima-bilten-234.pdf>, 5.10.2022
- PRANJIĆ, P. (2006): *Sjemenišna crkva u Travniku: crkva mladih i za mlade*, Vlastita naklada, Travnik, pp. 106.
- RATZINGER, J. (2013): *Europa: njezini sadašnji i budući temelji*, Verbum, Split, pp. 127.
- SCHINDLER, J. R. (2011): *Bosanski rat i teror: Bosna, Al Kaida i uspon globalnog džihadu*, Službeni glasnik, Beograd, pp. 281.
- STUMP, R. W. (2008): *The Geography of Religion: Faith, Place and Space*, Rowman & Littlefield Publisher, Lanham, pp. 423.
- URL 1, *BiH Austro-Hungary*, https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/bb/BiH_Austria-Hungary_ethnoc.png, 16. 7. 2021.
- URL 2, *Bosna i Hercegovina: Etnički sastav po opštinama prema popisu stanovništva iz 2013. godine*, 2016., https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/e0/BiH_-_Etnicki_sastav_po_opstinama_2013_2.gif, 16. 7. 2021.
- URL 3, *Karta Biskupija u Bosni i Hercegovini*, https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/07/Karta_biskupija_u_Bosni_i_Hercegovini.png, 16. 07. 2021.
- URL 4, *Popis 2013: Konačni rezultati (Opštine)*, Agencija za statistiku, <http://www.statistika.ba/?show=8#link1>, 23. 6. 2022.
- URL 5, *Popis stanovništva 1991.: Etnička struktura na nivou opština*, <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/53/DemoBIH1991.png>, 16. 07. 2021.
- WEIGEL, G. (2008): Rimokatolicizam u doba Jovana Pavla II., u: *Desekularizacija sveta: oživljavanje religije i svetska politika* (ur. Berger, P. L.), Mediterran Publishing, Novi Sad, 31-49.